

סובלנות בעת של מתיחות ביטחונית ופוליטית

תמי סגיב-שיפטר, פרופ' מיכל שמיר

מייצג של האוכלוסיה היהודית הבוגרת (419 מרואיינים), ומדגם מייצג של האוכלוסיה הבוגרת של ערבים אזרחי ישראל (158 מרואיינים). נתונים אלה יושוו לאלה שנאספו בארבעה סקרים קודמים שערך המכון. הסקר הראשון נערך בפברואר 1996, בקרב מדגם מייצג של האוכלוסיה היהודית הבוגרת וכלל 505 מרואיינים. הסקר השני נערך בנובמבר 1996 והקיף 607 מרואיינים. הסקר השלישי נערך בדצמבר 1997 ונכללו בו 511 מרואיינים. הסקר הרביעי נערך בינואר 2000 וכלל 536 מרואיינים. שלושת הסקרים הראשונים בוצעו על-ידי חברת מודיעין אזרחי; משנת 2000 הסקרים מבוצעים על-ידי מכון ב.י. ולוסיל כהן.

הדו"ח כאמור מתמקד בהשפעה של אינתיפדת אל-אקצה ואירועי אוקטובר 2000 בתוך גבולות הקו הירוק על הסובלנות הפוליטית של אזרחי ישראל היהודים והערבים. בדיווח מספר מוקדים: נתחיל בהשוואה בין עמדותיהם של יהודים וערבים לגבי הרקע והמשמעות של ההפגנות האלימות שקיימו הערבים אזרחי ישראל באוקטובר 2000. המוקד השני מתאר את הסובלנות של יהודים כלפי ערבים אזרחי ישראל, ומשווה בין שתי נקודות זמן, לפני ואחרי האירועים הללו. הפרק השלישי מתאר את הקבוצות הפוליטיות שאינן אהודות על החברה היהודית בישראל ואת רמת הסובלנות הפוליטית כלפיהן, תוך השוואתה בקרב קבוצות חברתיות שונות, בין בסיסי חוסר אהדה ובנקודות זמן שונות. כמו-כן, נשווה את הסובלנות הפוליטית ואת הקבוצות הפוליטיות שאינן אהודות בקרב אזרחי ישראל יהודים וערבים.

סובלנות היא מאפיין מרכזי של חברה דמוקרטית, ומשמעותה נכונות לאפשר ביטוי לרעיונות ואינטרסים שונים, כולל כאלה המנוגדים לעמדת רוב הציבור והשלטון. יחד עם זאת, לא ניתן להתייחס אל סובלנות כאל מאפיין קבוע, ולא ניתן לדון בה במנותק מהאקלים החברתי והפוליטי. קונפליקט ואיום על זהות וערכים - ממשיים או סובייקטיביים - מעוררים דילמות של סובלנות גם בדמוקרטיות מבוססות וגם בקרב אזרחים שסובלנות מהווה ערך חשוב עבורם. סובלנות, לכן, הינה תופעה דינמית הנתונה לשינויים. הכרה בכך איננה מספקת לגיטימציה לביטויים לא סובלניים, אלא מאפשרת לזהות את הגורמים המובילים לגיבוש והבעה של ביטויים ועמדות כאלה, ולסייע בפיתוח אמצעים להתמודד איתם.

מדינת ישראל חווה בחודשים האחרונים תקופה של מתיחות פוליטית וביטחונית עזה. דו"ח זה מתמקד אם כן בהשפעה של תנאים אלה על הסובלנות הפוליטית של אזרחי ישראל היהודים והערבים.

מכון ב.י. ולוסיל כהן לחקר דעת קהל שם לו למטרה לחקור את עמדות הסובלנות וחוסר הסובלנות בחברה הישראלית באמצעות סקרי אוכלוסיה תקופתיים. הכוונה היא לזהות את קבוצות היעד לחוסר סובלנות, לעקוב אחר רמת הסובלנות הפוליטית בחברה ולהסביר אותה.

הדו"ח הנוכחי מצטרף לשני דוחות קודמים בנושא סובלנות שפורסמו במסגרת הפרסום **דעות בעם** ומתבסס על נתונים שנאספו על ידי מכון ב.י. ולוסיל כהן בינואר 2001 בקרב מדגם

שאלנו הן את הנשאלים היהודים והן את הנשאלים הערבים:

מה לדעתך היתה הסיבה העיקרית לפרוץ האירועים בקרב ערבים אזרחי ישראל?

התשובות האפשריות על השאלה היו: 1. תחושת קיפוח על מעמדם כאזרחים במדינה; 2. הזדהות עם המאבק של הפלשתינים בשטחים; 3. התנגדות על בסיס דתי ולאומי ליהודים ולמדינת ישראל. ההבדלים בעמדות שביטאו שתי הקבוצות מובהקים סטטיסטית ומצביעים בברור על תפיסותיהן השונות בתכלית את האירועים: 53 אחוזים מקרב הערבים ציינו את תחושת הקיפוח על מעמדם כאזרחי המדינה כסיבה העיקרית לפרוץ האירועים באוקטובר 2000, לעומת 25 אחוזים מקרב היהודים; 34 אחוזים מקרב הערבים מציינים את ההזדהות עם המאבק של הפלשתינים בשטחים כסיבה העיקרית לפרוץ האירועים, בהשוואה ל- 44 אחוזים מקרב היהודים; 9 אחוזים מקרב הערבים מציינים התנגדות על בסיס דתי ולאומי ליהודים ולמדינת ישראל כסיבה העיקרית לפרוץ האירועים, בהשוואה ל- 30 אחוזים מקרב היהודים. **הממצאים מלמדים, שרק מיעוט מקרב הערבים אזרחי ישראל חושבים שהסיבה לפרוץ האירועים הינה "התנגדות על בסיס דתי ולאומי למדינת ישראל"**. הסיבות העיקריות לדעתם הן תחושת קיפוח על מעמדם כאזרחי המדינה ולאחריה, הזדהות עם מאבקם של הפלשתינים. **לעומתם, יהודים אזרחי ישראל חושבים שהסיבה העיקרית לפרוץ האירועים היא הזדהות עם מאבקם של הפלשתינים, ולאחריה, התנגדות על בסיס דתי ולאומי למדינת ישראל**. אחוז נמוך יותר מקרב היהודים מייחס את הסיבה לפרוץ האירועים לתחושת קיפוח של הערבים על מעמדם כאזרחי המדינה. ממצאים אלה מתיישבים עם ההבדלים שמצאנו בין יהודים וערבים בתפיסה באשר לקיומו של קיפוח כלפי הערבים בישראל. נוסח השאלה הוא:

האם להערכתך יש או אין קיפוח של הערבים אזרחי המדינה בהשוואה ליהודים?

סולם התשובות נע בין "1" בהחלט יש קיפוח ל- "4" בהחלט אין קיפוח. הממצאים מלמדים על הבדל בולט ומובהק סטטיסטית בין יהודים וערבים בהערכתם לגבי קיומו של קיפוח. **84 אחוזים מהמשיבים הערבים חושבים שבהחלט יש קיפוח, בהשוואה ל- 28 אחוזים מקרב היהודים**. אם מצרפים את שתי הקטגוריות החיוביות, הרי שבקרב הערבים, 97 אחוזים חושבים שיש קיפוח, לעומת 64 אחוזים בקרב היהודים.

לנשאלים היהודים בסקר הוצגה הטענה כי

ערבים אזרחי ישראל מהווים סכנה לקיום המדינה

והם התבקשו להסכים או לא להסכים איתה. **38% הסכימו עם הטענה בסקר הנוכחי. בינואר 2000 הסכימו עם אותה טענה 26%**. ניתן לראות את השינוי במידת ההסכמה עם הטענה בין שתי נקודות הזמן, שהינו מובהק סטטיסטית, כתוצר של ההפגנות האלימות שקיימו ערביי ישראל, אשר נתפסות על-ידי היהודים, כפי שראינו, כביטוי לתמיכתם במאבק של הפלשתינים וכהתנגדות ליהודים ולמדינת ישראל.

סובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל

בסקר שערכנו בינואר 2000 בחנו בפעם הראשונה, במסגרת הסקרים התקופתיים שאנו עורכים, את רמת הסובלנות הפוליטית של אזרחי ישראל היהודים כלפי אזרחי ישראל הערבים, המהווים את קבוצת המיעוט הבולטת במדינה. בסקר 2001 חזרנו על שאלות אלה במטרה לראות האם האירועים שהתרחשו בחודשים האחרונים, ובפרט "אירועי אוקטובר", נושאים השלכות על הנכונות לאפשר לערבים את מלוא הזכויות הדמוקרטיות.

מדד הסובלנות כלפי ערבים בנוי מסדרת שאלות בהן התבקשו המרואיינים להשיב על נכונותם ליישם סדרה של זכויות פוליטיות לגבי ערבים אזרחי ישראל.

- להרשות להופיע בטלוויזיה
- להרשות לקיים הפגנות
- להאזין בסתר (לצוות) לשיחות טלפון
- לאסור לבחור לכנסת
- לאסור להיבחר לכנסת
- לאסור לכהן כראש ממשלה

עבור כל אחת מהשאלות הללו, המשיבים התבקשו לבחור אחת מבין חמש תשובות אפשריות:

1. בהחלט מסכים; 2. מסכים; 3. לא בטוח; 4. לא מסכים; 5. בהחלט לא מסכים.

תשובות המביעות **אי הסכמה** ל- 2 הפעולות הראשונות והסכמה ל- 4 הפעולות האחרונות מבטאות חוסר סובלנות, ואילו תשובות המביעות **הסכמה** ל- 2 הפעולות הראשונות ו**אי הסכמה** ל- 4 הפעולות האחרונות מבטאות סובלנות.

לוח 1: התפלגות התשובות המבטאות חוסר סובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל, 2000-2001 (אחוזים)

תשובות המבטאות חוסר סובלנות		שאלה
2001	2000	
68	54	יש לאסור על ערבי להיות ראש ממשלה בישראל
17	10	יש להרשות לערבים להופיע בטלביזיה
21	14	יש לצותת (להאזין) לשיחות טלפון של ערבים
24	18	יש להרשות לערבים לקיים הפגנות
23	20	יש לאסור על ערבי לבחור לכנסת
26	21	יש לאסור על ערבי להיבחר לכנסת

הרשות הפלשתינית, ובתוך ישראל בין יהודים וערבים, עומדות בבסיס הירידה בנכונות של יהודים לאפשר לערבים זכויות אזרח דמוקרטיות. ערעור המצב הבטחוני, הנושא עימו גם איום על הזהות היהודית של המדינה, מפחיתים את הסובלנות הפוליטית. ביטוי לכך נמצא בעובדה שהשינוי המשמעותי ביותר שהתרחש בעמדות חוסר הסובלנות הינו, עליה בנכונות לאסור על ערבי להיות ראש ממשלה בישראל.

השוואה של ממוצע ציוני הסובלנות כלפי ערבים בקרב משיבים בעלי מאפיינים חברתיים ופוליטיים שונים מעידה על ירידה קלה ברמת סובלנות זו, בין ינואר 2000 וינואר 2001, כמעט בכל הקטגוריות החברתיות והפוליטיות שבחנו. כמו כן, אנו מוצאים, בדומה לממצאים מינואר 2000, כי קיימים הבדלים מובהקים בכל ההשוואות שנערכו.

הנתונים בלוח 2 מלמדים על ירידה מסוימת ברמת הסובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל בקרב המשיבים מכל קבוצות המוצא, ובעיקר בקרב ילידי ישראל דור שני ויוצאי אסיה-אפריקה. משיבים שמוצאם מארצות אירופה ואמריקה מבטאים את רמת הסובלנות הגבוהה ביותר ולאחריהם, משיבים ילידי ישראל. רמת הסובלנות הנמוכה ביותר מבטאת על-ידי משיבים שמוצאם מארצות אסיה ואפריקה. אולם, הפער ביניהם עומד על 9 נקודות בלבד. ערכיה של סטית התקן עלו בין ינואר 2000 וינואר 2001 ומעידים על שונות יחסית גבוהה יותר בעמדות הסובלנות בתוך כל קבוצות המוצא.

גם השוואת הציון הממוצע של סובלנות כלפי ערבים בין משיבים בעלי רמות שונות של השכלה (ר' לוח 3) מעידה על התרחשותה של ירידה מסוימת בין ינואר 2000 וינואר 2001 בערכים אלה, בעיקר בקרב בעלי השכלה יסודית ועל-תיכונית. בינואר 2001, בדומה לינואר

ציון הסובלנות חושב כממוצע של תשובות המשיבים על שש השאלות הללו. הציונים תוקנו כך שינועו בטווח שבין 0 ל-100. הציון "0" מבטא חוסר סובלנות והציון "100" מבטא סובלנות גבוהה. המדד כולל אותן שאלות שכולל מדד הסובלנות כלפי קבוצות פוליטיות לא אהודות, אליו נתייחס בהמשך, וציון הסובלנות כלפי ערבים חושב באותה הדרך שבה חושב ציון הסובלנות כלפי קבוצה פוליטית פחות אהודה.

בינואר 2000, ממוצע ציון הסובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל היה 64 (עם סטית תקן של 15.8). בינואר 2001, הציון הממוצע ירד ל-60 וסטית התקן עלתה ל-20. הפער מובהק סטטיסטית. כלומר, התרחשה ירידה ברמת הסובלנות שמבטאים אזרחי ישראל היהודים כלפי ערבים ועליה בשונות בעמדות הסובלנות.

בלוח 1 מוצגת התפלגות התשובות המבטאות חוסר סובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל, בינואר 2000 ובינואר 2001. **השוואה בין שתי נקודות הזמן מראה עליה בחוסר הסובלנות בכל הפריטים כאשר, העליה הבולטת ביותר היא בחוסר הנכונות לקבל ערבי כראש ממשלה בישראל** - ב-2001, אחוז גבוה יותר של המשיבים מסכים שיש לאסור על ערבי להיות ראש ממשלה בישראל (פער של 14 אחוזים), שיש לאסור על ערבי לבחור לכנסת (פער של 3 אחוזים) ושיש לאסור על ערבי להיבחר לכנסת (פער של 5 אחוזים).

בין 2000 ל-2001 התרחשה ירידה מסוימת בנכונות להרשות לערבים להופיע בטלביזיה (פער של 7 אחוזים), כמו גם בהסכמה עם הזכות של הערבים לקיים הפגנות (פער של 6 אחוזים).

ב-2001 בהשוואה ל-2000, אחוז גבוה יותר של המשיבים מסכים שיש לצותת לשיחות הטלפון של ערבים (עליה של 7 אחוזים).

נראה, כי ההתפתחויות של החודשים האחרונים בין ישראל לבין

לוח 2: ממוצע וסטיית תקן של מדד סובלנות כלפי ערבים לפי מוצא, 2000-2001

מוצא						
ישראל		אירופה-אמריקה		אסיה-אפריקה		
2001	2000	2001	2000	2001	2000	
63	67	65	67	56	60	ממוצע
20.3	16.4	19.3	14.6	20.5	16.0	סטיית תקן
(n=85)	(n=103)	(n=156)	(n=200)	(n=160)	(n=183)	

הערה: הבדלים בין הממוצעים מובהקים סטטיסטית בשתי נקודות הזמן.

גבוהה מזו שמבוטאת על-ידי משיבים בעלי נטיה פוליטית למרכז ואילו, משיבים בעלי נטיה פוליטית לימין מבטאים את רמת הסובלנות הנמוכה ביותר כלפי אזרחי ישראל הערבים. הפער בציון הסובלנות הממוצע בין משיבים בעלי נטיה פוליטית לימין ולשמאל גדל מ- 17 נקודות בינואר 2000 ל- 20 נקודות בינואר 2001. עבור כל הקבוצות ניתן לראות עליה בערכיה של סטיית התקן בין ינואר 2000 וינואר 2001. יחד עם זאת, משיבים בעלי נטיה פוליטית לשמאל נוטים להיות דומים יותר, בהשוואה לבעלי נטיה פוליטית למרכז ולימין, בעמדות הסובלנות שהם מבטאים כלפי ערבים אזרחי ישראל.

הממצאים בנוגע לסובלנות כלפי ערבים חושפים הבדלים משמעותיים בקרב משיבים בעלי נטיה פוליטית ומאפיינים חברתיים שונים. **חילונים, ילידי מדינות אירופה, אמריקה וישראל, בעלי נטיה פוליטית לשמאל ובעלי השכלה אקדמית מבטאים באופן ברור רמת סובלנות גבוהה יותר כלפי ערבים אזרחי ישראל בשתי נקודות**

2000, רמת הסובלנות הגבוהה ביותר מבוטאת על-ידי בעלי השכלה אקדמית, ורמת הסובלנות הנמוכה על-ידי בעלי השכלה יסודית. הפער בין הקבוצות גדל מ- 9 נקודות בינואר 2000 ל- 13 נקודות בינואר 2001. ערכיה של סטיית התקן עבור כל קבוצות ההשכלה עלו בין שתי נקודות הזמן, כאשר משיבים בעלי השכלה אקדמית נוטים להיות דומים יותר, יחסית לקבוצות השכלה האחרות, בעמדות הסובלנות שהם מבטאים כלפי ערבים אזרחי ישראל.

קיימים גם הבדלים משמעותיים ומובהקים סטטיסטית בסובלנות כלפי ערבים בקרב משיבים בעלי רמת דתיות שונה, כאשר הדתיים פחות הם היותר סובלניים. יחד עם זאת, הירידה הגדולה ביותר ברמת הסובלנות בין שנת 2000 לשנת 2001 התרחשה דווקא בקרב החילונים.

הנתונים המוצגים בלוח 4 מלמדים, כי בינואר 2001, בדומה לינואר 2000, משיבים בעלי נטיה פוליטית לשמאל מבטאים רמת סובלנות

לוח 3: ממוצע וסטיית תקן של מדד סובלנות כלפי ערבים לפי רמת השכלה, 2000-2001

רמת השכלה								
אקדמית		על תיכונית		תיכונית מלאה		יסודית		
2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	
68	70	58	66	58	61	55	61	ממוצע
17.2	15.2	18.7	15.6	20.8	15.4	20.8	15.5	סטיית תקן
(n=126)	(n=128)	(n=73)	(n=102)	(n=151)	(n=192)	(n=50)	(n=64)	

הערה: הבדלים בין הממוצעים מובהקים סטטיסטית בשתי נקודות הזמן.

לוח 4: ממוצע וסטית תקן של מדד סובלנות כלפי ערבים לפי נטיה פוליטית, 2000-2001

נטיה פוליטית						
שמאל		מרכז		ימין		
2001	2000	2001	2000	2001	2000	
73	72	62	65	53	55	ממוצע
16.1	14.3	17.0	11.9	19.0	15.5	סטית תקן
(n=109)	(n=175)	(n=95)	(n=118)	(n=166)	(n=176)	

הערה: הבדלים בין הממוצעים מובהקים סטטיסטית בשתי נקודות הזמן.

בערבים אזרחי ישראל סכנה לקיום המדינה נוטים להיות פחות סובלניים כלפיהם. כפי שניתן להתרשם מלוח 5, **הירידה בסובלנות בין 2000 ל- 2001 התרחשה בקרב יהודים התופסים את הערבים אזרחי ישראל כמסכנים את קיומה של מדינת ישראל, ואך ורק בקרבם**. עם זאת, מהנתונים בלוח 5, ניתן לראות שמספרם גדל באופן משמעותי. ערכיה של סטית התקן מלמדות על שונות יחסית גבוהה יותר בעמדות הסובלנות של הרואים בערביי ישראל איום על המשך קיומה של מדינת ישראל, בהשוואה לאחרים.

הזמן. נראה, שלאירועים הביטחוניים והפוליטיים המתרחשים במדינת ישראל לאחרונה יש השלכות על רמת הסובלנות שמגלים אזרחיה היהודיים כלפי אזרחיה הערביים. כמעט בכל הקטגוריות שבחנו התרחשה בין ינואר 2000 וינואר 2001 ירידה קלה ברמת הסובלנות כלפי ערבים, ועליה בשונות היחסית בעמדות אלה - עליה המעידה על המבוכה לגבי ההתפתחויות ומשמעותן.

מלבד המאפיינים החברתיים שמסייעים, כפי שראינו, להבחין בין עמדות סובלניות יותר או פחות כלפי ערבים, מצאנו שאנשים הרואים

לוח 5: ממוצע וסטית תקן של מדד סובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל לפי התפיסה שערבים מהווים סכנה לקיום המדינה, 2000-2001

סובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל				ערבים אזרחי ישראל מהווים סכנה לקיום המדינה
ינואר 2001		ינואר 2000		
(n)	ממוצע (סטית תקן)	(n)	ממוצע (סטית תקן)	
158	49 (19.3)	125	53 (16.4)	מסכים
85	62 (17.3)	107	63 (12.5)	לא בטוח
165	71 (15.7)	257	70 (13.7)	לא מסכים

הערה: הקטגוריה "מסכים" בלוח כוללת גם את התשובות של נשאלים שהשיבו "מסכים בהחלט". הקטגוריה "לא מסכים" בלוח כוללת גם את התשובות של נשאלים שהשיבו "בהחלט לא מסכים".

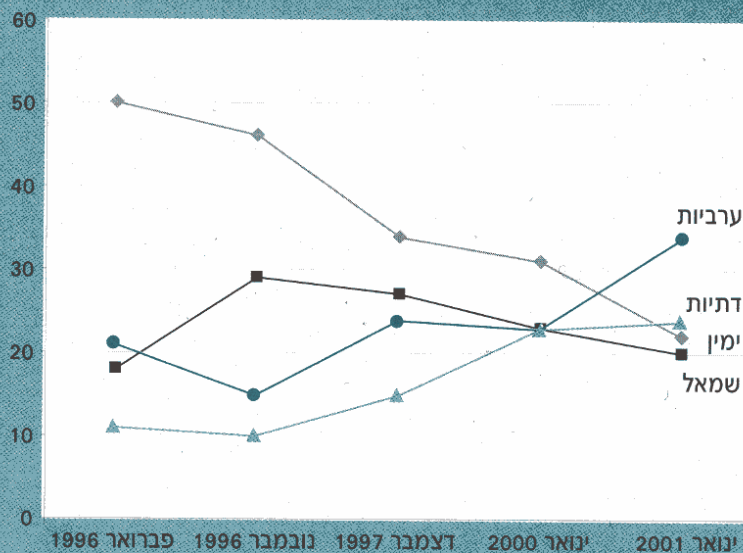
אחוז גבוה יותר של משיבים כפחות אהודות בהשוואה לקבוצות מהשמאל. עם זאת, עבור קבוצות מהימין, מסתמנת מגמה עקבית לירידה בבחירתן כפחות אהודות. בסה"כ, חלה ירידה של 28 אחוזים בבחירה בקבוצות מהימין כפחות אהודות בין פברואר 1996 לבין ינואר 2001. עבור קבוצות מהשמאל, אין מגמה ברורה. בפברואר 1996, 18 אחוזים מהקבוצות הפוליטיות הלא אהודות היו מהשמאל. שיא הבחירה בקבוצות מהשמאל כפחות אהודות היה בנובמבר 1996 (29 אחוזים) ומאז, מסתמנת ירידה בבחירה בקבוצות אלה כלא אהודות. בין פברואר 1996 לינואר 2001 התרחשו שינויים גם באחוזי הבחירה בקבוצות דתיות כפחות אהודות כאשר, המגמה הכללית היא של עליה בבחירה בקבוצות אלה כלא אהודות. בינואר 2001, קבוצות דתיות נבחרו כלא אהודות יותר מקבוצות מהימין ויותר מקבוצות מהשמאל. אחוזי הבחירה בקבוצות ערביות כפחות אהודות עומדים אף הם במגמת עליה בין פברואר 1996 וינואר 2001, על-אף תנודות בבחירתן בין נקודות הזמן השונות. בינואר 2001, לראשונה מאז 1996, אחוז הבוחרים בקבוצות ערביות הוא הגבוה ביותר מכל סוגי הקבוצות, ומבטא עליה של כ-11 אחוזים בהשוואה לינואר 2000.

לסיכום ניתן לומר, כי ב-2001, קבוצות ערביות הן הפחות אהודות, לאחריהן קבוצות דתיות, קבוצות מהימין, ולבסוף קבוצות מהשמאל. הפער הבולט הוא בין הקבוצות הערביות לבין האחרות. בקונטקסט

נציג תחילה את הנתונים המתייחסים לקבוצות הפוליטיות שנבחרו על-ידי המשיבים כפחות אהודות עליהם. בינואר 2000 ובינואר 2001, שלוש הקבוצות הפוליטיות שנבחרו על-ידי האחוז הגבוה ביותר מקרב המשיבים כקבוצות הפחות אהודות עליהם הן: "כך/כהנא חי", "התנועה האיסלמית", "תנועת ש"ס". השינוי שהתרחש בין שתי נקודות הזמן הוא בהיקף הבחירה בכל קבוצה כקבוצה פוליטית לא אהודה. בינואר 2000, הקבוצה הפוליטית שנבחרה על-ידי אחוז המשיבים הגבוה ביותר כלא אהודה היתה "כך/כהנא חי" (17%); לאחריה נבחרה "התנועה האיסלמית" (16%); ולאחריה "תנועת ש"ס" (14%). בינואר 2001 התהפך הסדר: "התנועה האיסלמית" נבחרה על-ידי אחוז המשיבים הגבוה ביותר כלא אהודה (22%); לאחריה נבחרה "תנועת ש"ס" (20%); ולאחריה "כך/כהנא חי" (15%).

כאשר מסווגים את הקבוצות הפוליטיות שנבחרו כפחות אהודות לארבע קטגוריות: קבוצות ימין, שמאל, דתיות, ערביות, ומשווים בין חמש נקודות הזמן, ניתן לראות, כי חלו שינויים בדפוסי הבחירה בקבוצות פחות אהודות, אשר משקפים שינויים באקלים החברתי והפוליטי בישראל (ר' לוח 6). בעוד שבפברואר 1996, סמוך לרצח ראש הממשלה רבין, כ-50 אחוזים מהמשיבים ציינו קבוצות מהימין כפחות אהודות, והיה פער גדול בין הבחירה בקבוצות מהימין לבין הבחירה בקבוצות מהשמאל כפחות אהודות, פער זה הצטמצם מאוד בינואר 2001. בכל נקודות הזמן, קבוצות מהימין צוינו על-ידי

לוח 6 - התפלגות שכיחויות של קבוצות פוליטיות שצוינו כפחות אהודות בקרב יהודים, 1996-2001 (אחוזים)

תפיסת איום בקרב יהודים - השוואה לאורך זמן

תפיסת האיום שמיוחסת לקבוצה הפוליטית הפחות אהודה יכולה להיות מקור חשוב להבעת עמדות של חוסר סובלנות. תחושת איום יכולה לנבוע ממקורות שונים ולכן, במטרה לזהות את מקורותיה, ואת אופי השפעתה על רמת הסובלנות הפוליטית, שאלנו את המרואיינים מספר שאלות הנוגעות לקבוצה הפוליטית הפחות אהודה שצינו:

- האם ובאיזו מידה לדעתך קבוצה זו מסכנת את בטחון המדינה?
- האם ובאיזו מידה לדעתך קבוצה זו מהווה סכנה לדמוקרטיה בישראל?
- האם ובאיזו מידה לדעתך קבוצה זו מסכנת את אופיה היהודי של ישראל כמדינה יהודית?

התשובות האפשרויות לשאלות אלה היו:

1. כלל לא מסכנת; 2. לא מסכנת; 3. לא בטוח; 4. מסכנת; 5. מסכנת מאוד.

תשובות המרואיינים על שלוש השאלות הללו שימשו אותנו לבנית משתנה שמבטא את תחושת האיום באופן כללי. הערך הגבוה ביותר שמרואיין השיב על אחת משלוש השאלות הללו מייצג במשתנה זה את תחושת האיום של המרואיין. באופן כזה, ציון 5, על המשתנה החדש, קיבל מרואיין אשר השיב "מסכנת מאוד" לפחות על אחת משלוש השאלות. את הערך 1 - "כלל לא מסכנת", קיבל מרואיין כאשר היה זה הערך הגבוה ביותר שהוא השיב על שלוש השאלות.

כצפוי, תפיסת האיום משפיעה באופן משמעותי (ומובהק סטטיסטית) על רמת הסובלנות. הממוצעים של מדד הסובלנות בקרב קבוצות שצינו רמות שונות של תחושת איום נעו, בדצמבר 1997, בינואר 2000, ובינואר 2001, בין כ- 70 בקרב בעלי תחושת האיום הנמוכה ביותר (1) לבין פחות מ- 50 בקרב בעלי תחושת האיום הגבוהה ביותר (5) (47 ב- 1997, 49 בינואר 2000 ו- 51 בינואר 2001). כלומר, ככל שאנשים תופסים את הקבוצה הפוליטית הפחות אהודה עליהם כמציבה איום גבוה יותר על החברה הישראלית, הם נוטים לבטא כלפיה עמדות פחות סובלניות.

היות ששאלנו את המרואיינים באשר לסוגים שונים של איום על המדינה, אשר יכולה להציב הקבוצה הפוליטית שצויינה על-ידיהם כפחות אהודה, יכולנו לבחון האם מקורות שונים של איום יכולים לשמש בסיס להסבר הבחירה בקבוצה פוליטית כקבוצה פחות אהודה. למטרה זו, בדקנו את הקשר בין הקבוצות הפוליטיות שהמרואיינים

של הערעור הבטחוני והאירועים האלימים שמתרחשים בישראל מאז אוקטובר 2000, ממצאים אלה משקפים את הלכי הרוחות של הציבור היהודי בארץ, ומתיישבים גם עם מגמת הירידה שמצאנו בעמדות הסובלנות המבוטאות כלפי ערבים אזרחי ישראל.

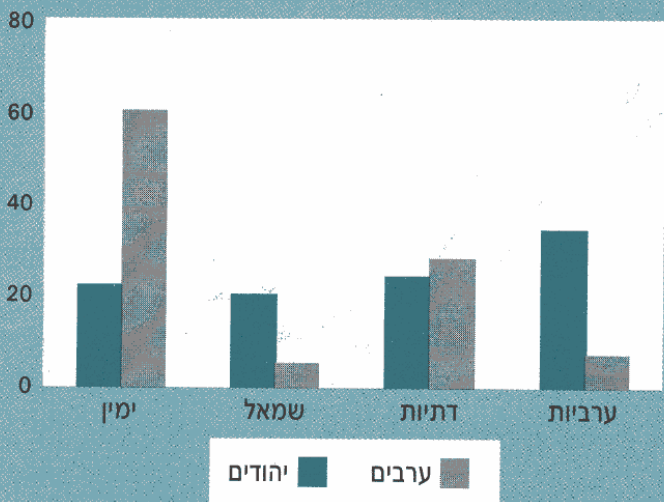
לאחר שהמרואיינים זיהו את הקבוצה הפוליטית הפחות אהודה עליהם, מדדנו את רמת הסובלנות שלהם כלפיה. הם התבקשו לציין באיזו מידה הם מסכימים, או לא מסכימים, עם כל אחת משש הפעולות, שנשאלו גם לגבי ערבים אזרחי ישראל, ביחס לקבוצה הכי פחות אהודה עליהם: להרשות לחבריה להתראיין ולהתבטא בכלי התקשורת; להרשות לקיים הפגנות; לצותת לשיחות טלפון; לאסור לבחור לכנסת; לאסור להיבחר לכנסת; לאסור לכהן כראש ממשלה.

מעמדות אלה ניתן ללמוד על רמת הסובלנות של המרואיינים, מכיוון שהן מבטאות את נכונותם ליישם ולממש זכויות פוליטיות לקבוצות אשר הם מתנגדים להן ולעמדותיהן. ציון הסובלנות חושב כממוצע של תשובות המשיבים על שש השאלות הללו ותוקן, כפי שתואר בהסבר הבניה של מדד הסובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל.

השוואה של ציון הסובלנות בין הסקרים שנערכו בדצמבר 1997, ינואר 2000 וינואר 2001, בהם נכללו פריטים זהים, מצביעה על עליה קלה ברמת הסובלנות. ציון הסובלנות הממוצע שהתקבל מנתוני דצמבר 1997 הוא 53 (עם סטית תקן של 19.7), הציון הממוצע בנתוני ינואר 2000 הוא 56 (עם סטית תקן של 19.1), ובינואר 2001, ציון הסובלנות הממוצע הוא 58 (עם סטית תקן של 21.6). בהתייחס לכך שטווח הציונים על המדד יכול לנוע בין "0" - חוסר סובלנות ל-"100" - סובלנות גבוהה, ניתן לומר, כי רמת הסובלנות הפוליטית בחברה הישראלית, על פי מדד זה, היא בינונית.

השוואה בין ציוני הסובלנות בקרב משיבים בעלי מאפיינים חברתיים שונים מלמדת על דמיון יחסי בעמדותיהם בכל נקודות הזמן. הן בעלי רמות דתיות שונות, הן בעלי נטיות פוליטיות שונות, הן יוצאי ארצות מוצא שונות והן בעלי רמות השכלה שונות מבטאים רמת סובלנות דומה כלפי הקבוצות הפוליטיות הפחות אהודות עליהם, אשר ניתן לאפיינה כבינונית. כמו-כן, מסתמנת נטיה לעליה קלה ברמת הסובלנות, בין דצמבר 1997 וינואר 2001, כמעט בקרב כל הקטגוריות החברתיות והפוליטיות שבחנו. המסקנה העיקרית שניתן לגזור מהממצאים הללו היא, שמאפיינים אלה של הפרטים אינם מספקים בסיס להסבר הבדלים ברמת הסובלנות כלפי קבוצה פוליטית פחות אהודה. זאת, בשונה מהממצאים בנוגע לסובלנות כלפי ערבים אזרחי ישראל, אשר מלמדים על קיומם של הבדלים משמעותיים בין משיבים בעלי מאפיינים חברתיים ופוליטיים שונים.

לוח 7 - התפלגות שכיחויות של קבוצות פוליטיות שצוינו כפחות אהודות בקרב יהודים ובקרב ערבים, ינואר 2001 (אחוזים)

בקבוצות מהימין כלא אהודות גבוה באופן ניכר בהשוואה ליהודים (פער של 38 אחוזים) ואילו, אחוז הבחירה בקבוצות מהשמאל ובקבוצות ערביות כפחות אהודות נמוך באופן משמעותי (פער של 15 ו- 27 אחוזים בהתאמה). לעומת הבדלים ניכרים אלה, מעניין לציין, כי אחוזי הבחירה בקבוצות דתיות כלא אהודות דומים יחסית בקרב יהודים ובקרב ערבים אף כי, בקרב ערבים אחוזים אלה מעט גבוהים יותר (פער של 4 אחוזים). מאחר שמושגי השמאל והימין בפוליטיקה הישראלית עדיין מקושרים בעיקר עם המימד המדיני-בטחוני, מובן מדוע רוב של אזרחי ישראל הערבים בוחר בקבוצה מהימין כקבוצה הפחות אהודה עליהם.

מדד הסובלנות הפוליטית זהה לערבים וליהודים. ציון הסובלנות הממוצע שהתקבל בקרב ערבים אזרחי ישראל הוא 52 (עם סטית תקן של 18.9). ציון זה נמוך בכ- 6 נקודות מהממוצע בקרב היהודים (הפער מובהק סטטיסטית). השונות בעמדות הסובלנות (בהתבסס על ערכיה של סטית התקן) מעט נמוכה בקרב ערבים בהשוואה ליהודים.

כפי שהשוונו את ציון הסובלנות הממוצע בין קבוצות בעלות מאפיינים חברתיים ופוליטיים שונים בקרב משיבים יהודים, ערכנו השוואה דומה עבור הנתונים שהתקבלו ממדגם הערבים. ממצאי ההשוואה עבור ערבים מלמדים על דימיון יחסי בין ציוני הסובלנות בקרב משיבים בעלי מאפיינים חברתיים ופוליטיים שונים, כפי

ציינו כפחות אהודות לבין מקורות שונים של תפיסת איום. על אף תנודות על-פני זמן, הבחינה של מקורות האיום מלמדת שהבסיס לחוסר אהדה כלפי קבוצות פוליטיות שונות נובע ממקורות שונים. הבסיס לחוסר אהדה כלפי קבוצות פוליטיות לא אהודות מהשמאל וקבוצות ערביות הוא האיום שהן מציבות על בטחון המדינה ואילו, הבסיס לחוסר אהדה כלפי קבוצות דתיות הוא האיום שהן מציבות על הדמוקרטיה בישראל. באשר לקבוצות מהימין, גם האיום שהן מציבות על בטחון המדינה וגם האיום שהן מציבות על הדמוקרטיה מהווים בסיסים לחוסר אהדה כלפיהן. בשני הסקרים האחרונים, רמת האיום הגבוהה ביותר על בטחון המדינה מיוחסת לקבוצות הערביות הלא אהודות.

סובלנות כלפי קבוצות פוליטיות שאינן אהודות - השוואה בין יהודים וערבים

קיומו של הבדל בין עמדות הסובלנות המבוטאת כלפי הקבוצה הפוליטית הפחות אהודה וכלפי ערבים אזרחי ישראל מעורר את השאלה האם קיים קשר בין עמדות אלה. כלומר, האם אנשים שנוטים להביע סובלנות או חוסר סובלנות כלפי קבוצה פוליטית לא אהודה מגלים נטיה דומה בסובלנות שהם מבטאים כלפי ערבים אזרחי ישראל. בדיקת הקשר בין שתי עמדות הסובלנות מגלה שהקשר ביניהן הוא חיובי מתון ($r = 0.29$ בינואר 2000, $r = 0.33$ בינואר 2001) ומובהק סטטיסטית. בחינה מעמיקה יותר של הקשר מעלה, כי משיבים המבטאים רמת סובלנות בינונית וגבוהה כלפי הקבוצה הפוליטית הפחות אהודה עליהם נוטים לבטא עמדות סובלנות דומות כלפי ערבים אזרחי ישראל. בקרב המבטאים רמת סובלנות נמוכה כלפי קבוצה פוליטית פחות אהודה, יש נטיה לבטא רמת סובלנות גבוהה יותר כלפי ערבים אזרחי ישראל.

המדגם הערבי התבקש להשיב על אותן שאלות שהמדגם היהודי השיב עליהן, ביחס לקבוצה הפחות אהודה. הקבוצה הפוליטית שצויינה על-ידי אחוז המשיבים הגבוה ביותר מקרב ערבים אזרחי ישראל כלא אהודה היא "כך/כהנא חי" (38%), לאחריה צויינה "תנועת ש"ס" (18%) ולאחריה "תנועת מולדת"/"מתנחלים" (11%).

בעזרת הנתונים המובאים בלוח 7 ניתן להשוות בין אחוזי הבחירה בקבוצות פוליטיות לא אהודות בקרב יהודים ובקרב ערבים אזרחי ישראל. ההשוואה מעידה על קיומם של הבדלים גדולים באחוזי הבחירה בקבוצות השונות בין יהודים וערבים. בקרב ערבים, הבחירה

שנמצא עבור יהודים. הממוצעים של ציון הסובלנות עבור הקבוצות השונות, מקרב המשיבים הערבים, נמוכים באופן עקבי מאלה שהתקבלו עבור משיבים יהודים. אולם, לא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק ביניהם. ממצאים אלה מחזקים את המסקנות שהגענו אליהן בניתוחים קודמים. נראה, כי מאפיינים חברתיים ופוליטיים אינם מאפשרים להסביר הבדלים ברמת הסובלנות כלפי קבוצה פוליטית לא אהודה המבוטאת על-ידי אזרחי ישראל יהודים וערבים. רמות הסובלנות המבוטאות על-ידי כל המשיבים דומות ומעידות על רמת סובלנות בינונית.

תפיסת איום - השוואה בין יהודים וערבים

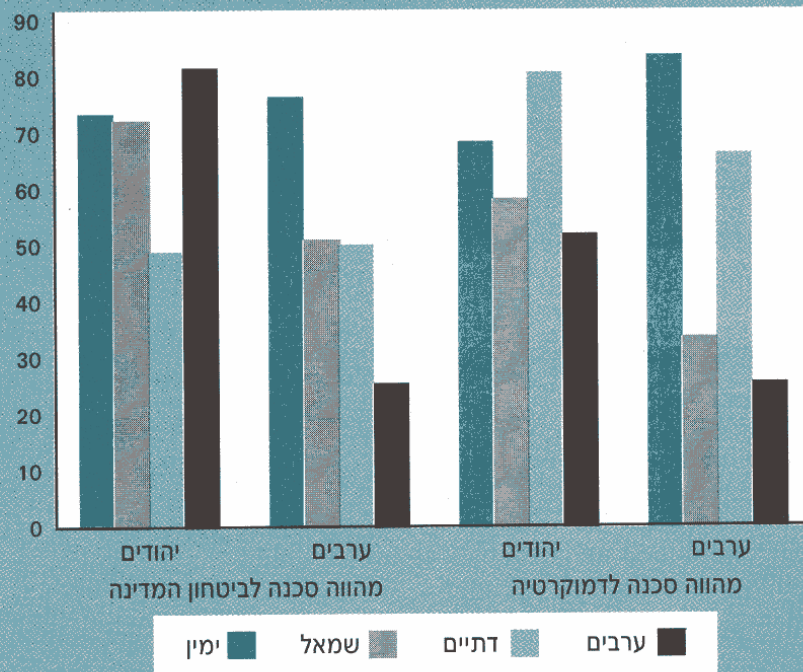
גם עבור משיבים ערבים בחנו את ההשפעה של תפיסת האיום המיוחסת לקבוצה הפוליטית הלא אהודה שצינו, על רמת הסובלנות הפוליטית שהם מבטאים, וניסינו לאפיין את מקורותיה. בשונה ממדגם היהודים אזרחי ישראל, משיבים ערבים אזרחי ישראל לא התבקשו להשיב על השאלה: "האם ובאיזו מידה לדעתך קבוצה זו מסכנת את אופיה היהודי של ישראל כמדינה יהודית?". עבור ערבים

אזרחי ישראל, ציון הסובלנות הממוצע נע בין 60 בקרב בעלי תחושת האיום הנמוכה ביותר (1), לבין 48 בקרב בעלי תחושת האיום הגבוהה ביותר (5). אף כי ממוצעי רמת הסובלנות מעט נמוכים יותר בקרב ערבים אזרחי ישראל בהשוואה ליהודים (60 לעומת 70 ו-48 לעומת 51 בהתאמה), ניתן להסיק מסקנה דומה לפיה, ככל שאנשים תופסים את הקבוצה הפוליטית הפחות אהודה עליהם כמציבה איום רב יותר, הם נוטים לבטא כלפיה עמדות פחות סובלניות.

השוואה של שני מקורות איום אשר יכולים להשפיע על הבעה של עמדות לא סובלניות כלפי קבוצה פוליטית לא אהודה - סכנה לבטחון המדינה וסכנה לדמוקרטיה בישראל, בין משיבים יהודים וערבים, המובאת בלוח 8, מלמדת על קיומם של הבדלים משמעותיים ביניהם.

עבור יהודים אזרחי ישראל, קבוצות פוליטיות לא אהודות מהימין ומהשמאל נתפסות כמציבות איום דומה על בטחון המדינה. עבור ערבים אזרחי ישראל, קבוצות מהימין נתפסות באופן בולט כמסכנות יותר את בטחון המדינה, בהשוואה לקבוצות מהשמאל (פער של 25 אחוזים). קבוצות דתיות נתפסות כמציבות איום נמוך ודומה על בטחון המדינה בקרב יהודים ובקרב ערבים. ואילו קבוצות ערביות,

לוח 8: התפלגות משותפת בין קבוצה פוליטית לא אהודה לבין התפיסה שקבוצה זו מסכנת את בטחון המדינה, את הדמוקרטיה בישראל, בקרב יהודים ובקרב ערבים, ינואר 2001 (אחוזים)

הערה: ההבדל בין יהודים וערבים אזרחי ישראל מובהק סטטיסטית הן עבור סכנה לבטחון המדינה והן עבור סכנה לדמוקרטיה.

אזהדה כלפי קבוצות מהימין הוא האיום שהן מציבות על בטחון המדינה והאיום שהן מציבות על הדמוקרטיה; ועבור קבוצות דתיות, הבסיס לחוסר אזהדה הוא האיום על הדמוקרטיה. ההבדלים בין יהודים וערבים מתבטאים בעוצמה של תפיסת האיום שמציבות קבוצות מהימין הן על הדמוקרטיה והן על הבטחון, ובאיום הנמוך יחסית שמציבות, לפי הערבים, קבוצות לא אהודות מהשמאל על הבטחון, ובעיקר על הדמוקרטיה. הבדל משמעותי נוסף בין יהודים וערבים מתבטא בכך שהערבים אינם תופסים את הקבוצות הפוליטיות הערביות הלא אהודות כמאיימות, לא על בטחון המדינה ולא על הדמוקרטיה. כך מצאנו, שתפיסת האיום על בטחון המדינה שמציבות קבוצות פוליטיות ערביות לא אהודות, לפי היהודים הוא הגבוה ביותר, ולפי הערבים הוא הנמוך ביותר, ובמידה משמעותית (פער של 65 אחוזים). ממצאים דומים מתקבלים גם בהשוואה של תפיסת האיום על הדמוקרטיה אולם, הפער בין יהודים וערבים בהקשר זה נמוך יותר (26 אחוזים) וכן, אף היהודים רואים בקבוצות הערביות הפחות האהודות כמציבות את האיום הנמוך ביותר על הדמוקרטיה.

שנתפסות על-ידי יהודים כמציבות את האיום הגדול ביותר על בטחון המדינה נתפסות, בקרב ערבים, כמציבות את האיום הנמוך ביותר. הן משיבים יהודים והן משיבים ערבים רואים בקבוצות לא אהודות מהימין כמאיימות על הדמוקרטיה בישראל יותר מקבוצות לא אהודות מהשמאל. אולם, הפער בתפיסת איום זו בין יהודים וערבים ניכר. 82 אחוזים מקרב הערבים, לעומת 67 אחוזים מקרב היהודים, רואים בקבוצות לא אהודות מהימין כמאיימות על הדמוקרטיה, לעומת 33 אחוזים מקרב הערבים ו- 57 אחוזים מקרב היהודים, שתופסים קבוצות לא אהודות מהשמאל כמאיימות על הדמוקרטיה. משיבים ערבים רואים בקבוצות דתיות כפחות מאיימות על הדמוקרטיה באופן משמעותי בהשוואה ליהודים (65 לעומת 79 אחוזים בהתאמה) ואילו, קבוצות ערביות נתפסות על-ידי משיבים ערבים כמציבות את האיום הנמוך ביותר על הדמוקרטיה בישראל. אף-כי גם משיבים יהודים רואים בקבוצות פוליטיות ערביות לא אהודות כמציבות איום נמוך יחסית על הדמוקרטיה, הפער בין יהודים וערבים בתפיסת איום זה גדול (51 לעומת 25 אחוזים בהתאמה).

ניתן להסיק מכאן, כי עבור ערבים, בדומה ליהודים, הבסיס לחוסר

סיכום

(1996). בינואר 2001, בפעם הראשונה במסגרת הסקרים התקופתיים שאנו עורכים, צוינו הקבוצות הערביות כלא אהודות על-ידי אחוז המשיבים הגבוה ביותר, בקרב יהודים. המגמות על-פני זמן מראות, כי בכל נקודות הזמן אחוז הבוחרים בקבוצות מהימין כלא אהודות גבוה בהשוואה לאחוז הבוחרים בקבוצות מהשמאל. יחד עם זאת, מסתמנת נטיה לירידה עקבית בבחירה של קבוצות מהימין כלא אהודות ותנועות בבחירה של קבוצות מהשמאל ובתוך כך, צימצום בפער הבחירה בין קבוצות מהימין וקבוצות מהשמאל כלא אהודות.

האירועים הבטחוניים והפוליטיים המתרחשים במדינת ישראל בחודשים האחרונים והשבר בתהליך השלום עומדים בוודאי מאחורי הירידה ברמת הסובלנות הפוליטית שמגלים יהודים כלפי ערבים בסקר ינואר 2001, בהשוואה לינואר 2000. חיזוק לכך ניתן לראות בשינוי הבולט שחל בהתפלגות התשובות לשאלה נוספת עליה התבקשו המרואיינים להשיב:

האם לדעתך יש לאפשר לערבים אזרחי ישראל להשתתף בהחלטה על החזרת שטחים וקביעת גבולות המדינה?

סובלנות הינה תופעה דינמית המושפעת מהתפתחויות ואירועים, ובפרט מאיום וקונפליקט. עדות לכך מהווים השינויים בעמדות הסובלנות, שניתן לעקוב אחריהם בהסתמך על נתוני הסקרים שנערכו ע"י מכון ב. י. ולוסיל כהן בין פברואר 1996 וינואר 2001. היבט אחד שבו התרחשו שינויים במהלך השנים הללו, הוא דפוס הבחירה בקבוצות פוליטיות לא-אהודות. במשך תקופה זו, 5 שנים שהיו מלאות באירועים דרמטיים, קטנה הבולטות של קבוצות ימין, בהשוואה לשיא שהגיעו אליו לאחר רצח רבין. במקביל, עקב עלייתו של השסע הדתי-חילוני לסדר היום הציבורי, עלה אחוז המשיבים הבוחרים בקבוצות דתיות כלא אהודות (סה"כ עליה של 14 אחוזים בין 1996 ל- 2001) עד שבינואר 2001, קבוצות דתיות נבחרו כלא אהודות יותר מקבוצות מהימין ומקבוצות מהשמאל.

לאחר אירועי אוקטובר 2000, אינתיפדת אל-אקצה, וחזרת הדומיננטיות של הקונפליקט הישראלי-ערבי לסדר היום הלאומי, אנו מוצאים בסקר האחרון עליה משמעותית בבחירה בקבוצות הערביות כלא אהודות (עליה של 11 אחוזים לעומת 2000, ועליה של 19 אחוזים לעומת השפל בבחירתן כלא אהודות שהיה בנובמבר

התשובות האפשריות לשאלה זו נעו בין "בהחלט מסכים" (1) ל-"בהחלט לא מסכים" (5). 60 אחוזים מקרב היהודים אינם מסכימים לאפשר לערבים אזרחי ישראל להשתתף בהחלטה על החזרת שטחים וקביעת גבולות המדינה, 23 אחוזים מסכימים. בסקר 2000 נשאלה שאלה דומה (במקום "להשתתף בהחלטה", שאלנו על "להשתתף במשאל עם"), ואז לא הסכימו 44% לעומת 42% שהסכימו. נובע מכך שקיימת היום נטייה ברורה בקרב הרוב היהודי שלא להעניק לאזרחי ישראל הערבים זכות זו. נטייה זו מלמדת על שינוי משמעותי ביותר שהתרחש בין 2000 ל-2001. (גם הערבים התבקשו להשיב על שאלה זו ובקרבם, 93 אחוזים חושבים שעליהם להשתתף בהחלטה).

הממצאים לגבי עמדות הסובלנות הפוליטית פחות חדים ועקביים. כאשר היא נמדדת כלפי קבוצות לא אהודות בקרב המדגם היהודי, המשיבים נוטים להביע רמת סובלנות פוליטית במעט גבוהה יותר ב-2001, בהשוואה לסקרים הקודמים. הסובלנות הפוליטית של ערבים כלפי קבוצה פוליטית לא אהודה נמוכה במעט מזו של היהודים בממוצע. הבדלים אלה עקביים בהשוואות בין קטגוריות חברתיות ופוליטיות בין שתי הקבוצות (אף כי ההבדלים לא מובהקים). מאפיינים חברתיים ופוליטיים של הפרטים אינם מאפשרים להסביר הבדלים בעמדות הסובלנות כלפי קבוצה פוליטית לא אהודה הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים. אולם, אותם מאפיינים מסבירים הבדלים ברמת הסובלנות של יהודים כלפי ערבים. בדומה לממצאים ב-2000, גם בינואר 2001, סובלנות רבה יותר כלפי ערבים אזרחי ישראל מבוטאת בקרב חילונים, בקרב בעלי נטייה פוליטית לשמאל, בקרב ילידי ארצות אירופה ואמריקה וילידי ישראל, ובקרב בעלי השכלה אקדמית. עם זאת, כאמור, בינואר 2001, מסתמנת ירידה קלה בקרב מרבית הקטגוריות החברתיות והפוליטיות שבחנו במסגרתן את הסובלנות כלפי ערבים, בהשוואה לינואר 2000.

תפיסת האיום המיוחדת לקבוצה הפוליטית הפחות אהודה מספקת בסיס להסבר הבדלים ברמת הסובלנות שפרטים מביעים כלפי קבוצות לא אהודות, הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים. בקרב יהודים, קבוצות לא אהודות מהימין ומהשמאל נתפסות כמציבות סיכון גבוה ודומה על בטחון המדינה. זאת, בשונה מהממצאים בינואר 2000 לפיהם, קבוצות לא אהודות מהשמאל נתפסו כמציבות איום גדול יותר על בטחון המדינה, בהשוואה לקבוצות מהימין. לעומת זאת, בקרב ערבים אזרחי ישראל, קבוצות לא אהודות מהימין נתפסות כמאיימות על בטחון המדינה במידה משמעותית יותר מקבוצות מהשמאל. יהודים תופסים קבוצות פוליטיות ערביות לא אהודות כמציבות את הסיכון הגבוה ביותר על בטחון המדינה. לעומתם,

ערבים אינם רואים בקבוצות פוליטיות ערביות לא אהודות כמסכנות את בטחון המדינה, והן זוכות לאחוזי הבחירה הנמוכים ביותר בקרבם (פער של 55 אחוזים בייחוס האיום על בטחון המדינה לקבוצות ערביות על-ידי יהודים וערבים).

באשר לתפיסת האיום על הדמוקרטיה, קבוצות לא אהודות מהימין נתפסות כמאיימות עליה יותר בהשוואה לקבוצות לא אהודות מהשמאל, בקרב יהודים וערבים כאחד. עם זאת, הפער בין יהודים וערבים גם בהקשר זה הוא גדול. ערבים תופסים קבוצות לא אהודות מהימין כמציבות על הדמוקרטיה איום גדול יותר במידה משמעותית, בהשוואה לקבוצות לא אהודות מהשמאל (פער של כ-50 אחוזים). בינואר 2001, קבוצות דתיות לא אהודות נתפסות בקרב היהודים כמסכנות ביותר את הדמוקרטיה בישראל לעומת, קבוצות ערביות אשר נתפסות על-ידי יהודים כמציבות את האיום הנמוך ביותר. בקרב הערבים, קבוצות דתיות נתפסות כמציבות איום גבוה על הדמוקרטיה אולם, הן נתפסות מקום שני לאחר קבוצות לא אהודות מהימין. קבוצות ערביות לא אהודות נתפסות בקרב הערבים כמציבות איום נמוך בלבד על הדמוקרטיה.

באופן כללי, הן עבור יהודים והן עבור ערבים, ככל שתפיסת האיום גדלה, הסובלנות יורדת. נטייה דומה ניכרת גם ביחס של יהודים כלפי ערבים: ככל שהם רואים בערבים אזרחי ישראל כמהווים סכנה גדולה יותר לקיום המדינה - כך הם תומכים פחות בהענקת הזכויות הפוליטיות הדמוקרטיות המקובלות לערבים.

ההקשר המדיני בטחוני והשפעתו על האירועים בשטח, ועל האופן שבו הם נתפסים הוא, אם כך, מפתח להבנת הסובלנות בחברה הישראלית כיום - כפי שהיה הדבר גם בעבר. ראוי להדגיש שוב את ההבדלים המשמעותיים בין אזרחי המדינה היהודים והערבים בתפיסותיהם את המצב ואת הרקע לו. הראינו זאת לגבי הסיבות לפרוץ האירועים באוקטובר 2000, שאלת קיומו של קיפוח כלפי ערבים בישראל, וגם בנושאים כדוגמת השתתפותם של ערבים אזרחי ישראל בהחלטה על החזרת שטחים וקביעת גבולות המדינה. פערים אלה בעמדות של יהודים וערבים משקפים את מיקומם השונה במדינה ובסכסוך, ויש להם השלכות מיידיות על רמת הסובלנות בחברה הישראלית, ועל התנודות המתרחשות בה.

לאור מעמדם של הערבים בישראל כקבוצת מיעוט לאומית, שעמה נמצא בעימות אלים עם מדינתה, ולאור הממצאים על רמת האיום והסובלנות של הרוב היהודי כלפי המיעוט הערבי, לא נתפלא למצוא שגם תפיסות הסובלנות והחופש של משיבים ערבים נמוכה מזו של

משיבים יהודים. מביניהן, בולט במיוחד הפער בתפיסת החופש בין יהודים וערבים. השאלה עליה התבקשו הנשאלים להשיב היא:

האם את/ה חושב/ת שרוב האנשים בארץ אומרים מה שהם חושבים בנושאים פוליטיים או שהם בדרך-כלל מסתירים מה שהם באמת חושבים?

סולם התשובות נע בין "0" - מסתירים מה שהם באמת חושבים לבין "10" - אומרים מה שהם באמת חושבים. הממוצע בקרב יהודים הוא 6.7 (עם סטית תקן של 2.4), ואילו בקרב משיבים ערבים: 5.4 (עם סטית תקן של 2.4). כלומר, יהודים חושבים שאנשים במדינה אומרים בגלוי מה שהם חושבים בנושאים פוליטיים במידה משמעותית יותר מערבים (הפער בין הקבוצות מובהק סטטיסטית).

המשיבים התבקשו להעריך את רמת הסובלנות הכללית בחברה הישראלית. נוסח השאלה הוא:

אם היית מתבקש/ת לדרג את רמת הסובלנות בחברה הישראלית כיום איזה ציון היית מעניק לה על סולם ציונים בין אפס לעשר?

סולם התשובות נע בין "0" המציין העדר סובלנות ו-"10" המציין סובלנות גבוהה ביותר. הציון הממוצע בקרב יהודים הוא 4.7 עם סטית תקן של 2.6, ובקרב ערבים: 4.3 עם סטית תקן של 2.8. מכאן, ערבים רואים את ישראל כסובלנית פחות מיהודים, והפער בין הציונים מובהק סטטיסטית. יחד עם זאת, כאשר מתייחסים לטווח הציונים, שיכול לנוע בין 0 ל-10, הציון המוענק לרמת הסובלנות הכללית בחברה הישראלית על-ידי שתי הקבוצות נמוך יחסית, מתחת לאמצע הסולם שהוא 5.5. ניתן ללמוד מכך שיהודים וערבים תופסים את רמת הסובלנות בחברה הישראלית כנמוכה, על-אף שרמת הסובלנות הפוליטית המבוטאת, על-ידי משיבים משתי הקבוצות, גבוהה יותר. כלומר, רמת הנכונות אותה מבטאים יהודים וערבים לאפשר זכויות דמוקרטיות גבוהה מרמת הסובלנות המאפיינת, לפי תפיסתם, את החברה הישראלית.

מכון ב.י. ולוסיל כהן לחקר דעת קהל • The B.I. and Lucille Cohen Institute for Public Opinion Research

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון
אוניברסיטת תל-אביב

קריית האוניברסיטה,
רמת-אביב, תל-אביב 69978,
ת"ד 39040.

טלפון: 03-6409271
פקסימיליה: 03-6409215,
דואר אלקטרוני:

bicohen@spirit@tau.ac.il

עורך: פרופ' נח לוינ'אפשטיין
עריכה גרפית: מיכל סמו, המשרד לעיצוב גרפי

מכון ב.י. ולוסיל כהן למחקרי דעת קהל הנו מכון אוניברסיטאי המשלב פיתוח אקדמי של תיאוריה ומתודולוגיה של סקרי דעת קהל עם ביצוע מחקרי דעת קהל בלתי תלויים ברמה המדעית הגבוהה ביותר.

מטרות המכון:

1. לשמש כמסגרת לביצוע מחקרים אקדמיים המבוססים על סקרי אוכלוסייה.
2. לפתח תכנית של סקרי עמדות תקופתיים בנושאים בעלי עניין ציבורי בחברה הישראלית.
3. ליצור מאגרי נתונים שיאפשרו לעקוב אחר מגמות לאורך זמן בדעת הקהל בישראל.
4. לערוך ניסויים במתודולוגיות של סקרים במטרה לפתח ולשפר את הטכניקות של מחקרי דעת קהל.